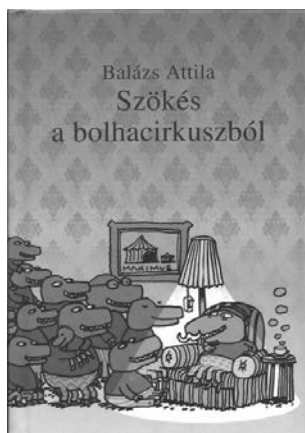

BENCSIK ORSOLYA

Átugrani a határokat: Európa és Afrika bolhaperspektívából¹

BALÁZS ATTILA: SZÖKÉS A BOLHACIRKUSZBÓL

zETNA Kiadó
Zenta, 2018
178 oldal

„Most, hogy a kritícizmus, a történetírás és az intellektuális bizonyosság kivénhedt hajléka romokban hever, mindannyian az utakon találjuk magunkat. A gyökerek elvesztésével és az »autenticitás« grammatikájának rákövetkező meggyengülésével szembesülve tágasabb tájakra vándorlunk. A valahova tartozásunk érzete, a magunkban hordozott nyelvünk és mítoszaink megmaradnak, de már nem úgy, mint olyan »eredetek«, az »autenticitás« olyan jelei, amelyek képesek lennének szavatolni az életünk értelmét. Nyomokként, hangokként, emlékeként és morajlásként élnek tovább, összekeveredve más történelmekkel, más epizódokkal, más találkozásokkal.”

(Elisabetta D’Erme)

A sváb származású, „elégge alulról érkezett” Kisbolha Péter, „barátok közt: Petyi (Petyó)”, a világutazó, kalandor bolha (tehát nem háborús menekült, de nem is gazdasági bevándorló) történeteit a fia, Pál (Pali) két fejezetbe rendezi: ez Balázs Attila 2018-ban Szirmai Károly Irodalmi Díjjal kitüntetett *Szökés a bolhacirkusból* c. kisregényének kötetszerkezete.

Az Árkon-bokron át című első fejezetben az apa a családjának tanító jelleggel, a világ (és a nyelv) működésébe való bevezetésként a különböző vendégstorikkal, anekdotákkal, afrikai mesékkel, csalimesékkel, eredetmondákkal, bibliai történetekkel, viccekkel, a pikareszk történet során útítársainak (pl. a szkarabeusznak, a dromedárnak, a sivatagi ug-róegérnek, a fogatlan, vén oroszlánnak, a hiénának) az elbeszéléseivel megfűszerezett, bolha-szólásokkal és -aforizmákkal (pl. „Kicsi a bolha, de erős!”) megtűzdelt, saját élettörté-

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

netét, sorsának eseményeit narrálja: Pál szócsövén keresztül. A mediátor-narrátori funkciónak köszönhetően a fontos helyet kapó, az apa ifjonti utazásainak beszámolója mellett annak kommentálása, illetve az apa szerelmi története, családalapítása, a budapesti bolhapiacra töltött, boldog gyerekkor után az apa elszótlanodása, majd a szomorú vég (az apa halála, a mese vége) is a beszéd (az írás) tárgya lehet. A heterogén anyagból, a vendégsztorik/-textusok töredékeiből, átírataiból, a kulturális és történelmi allúziókból (pl. Antonius és Kleopátra, VIII. Henrik, Attila, az Isten ostora, a Bolygó Hollandi, a bolhacirkuszos órásmester, Marc Scaliot, Kolumbusz, Nikola Tesla, William Shakespeare, Tolsztoj vagy Michelangelo Antonioni történelmi és művészeti anyagának nyomaiból) és bizonyos filozófiai, vallási témák (pl. Isten igazságosságáról) körbenjárásából végül egységes élet-/család-/származástörténetként áthagyományozódó tudás, egyfajta holisztikus bolha-örökség – a familiáris beszédhelyzet, a didaxis és a humor kevercsén keresztül – az emberi világ kicsinyített tükre és a szolidaritás erkölcsstanát foglalja magába. (A bolhavilág mint az emberi világ kicsinyített tükre elképzelést a CIRCUS MAXIMUS & MINIMUS INTERCONTINENTAL-hoz kapcsolódó, valójában Hermész Triszmegisztoztól származó filozófiai tétel is alátámasztja. Az tudniillik, hogy „minden, ami nagyban létezik, megvan kicsiben is ezen a világon”.) Az apáról fiúra szálló, lejegyzett, humoros, időnként túlságosan jópofáskodó oral history függeléke vagy második fejezete, a Mesefánk válogatott gyümölcsseiből (random) című, ami nemcsak az apa, hanem a dédapa, a nagyapa, illetve a fiú által hallott kulturálisan hibrid, posztmodern meséket tartalmazza – szám szerint hatot. Ezek közül kiemelkedik a témáját tekintve is aktuális Cédrus és Ciprus (mese a Keletiből) című, amely annak fontos művészi dokumentuma, hogy a kígyóként tekeredő szögesdrót-kerítéseken, a torlaszokon is átjutnak a „menekülő mesék” (és a menekültek meséi) vagy azok szorongató hiánytapasztalata.

A mesélésnek, az örömittas fabulázásnak a szövegben és metaszinten több funkciója van: nemcsak pusztán unaloműző időöltés (hogy útközben „valamivel agyonüssék az időt”), nemcsak a felejtés ellenszere („edzi az emlékezetet”) vagy gyönyörködtetésül/nevettetésül és tanításul szolgáló (vö. Aesopus), az életben maradásért folytatott tevékenység (vö. Seherezádé), hanem mindezek mellett identitásépítő cselekvés, hiszen az elbeszélte történetekből derül ki, hogy ennek a világnak a narrátora(i) ki(k) is valójában (vö. narratív identitás). És hogy miért fontos, hogy ennek a szövegüniverzumnak a kitüntetett mesélői, mesefái az emberi nagysághoz képest alig látható, aprócska (populációjukat és mozgásukat tekintve azonban különösen szapora és olykor nagyotmondó) bolhák? Mert a bolhák, akárcsak a száműzöttek, a migránsok, a harmadik világbeliek, képesek átlépni, átugrani a határokon, „áttörni a gondolkodás és a tapasztalat korlátait” (Edward Said).

Balázs Attila kisregényében a már belakott kulturális, történelmi örökséget áthagyományozó és azt (a nyelv, a politika, a kultúra, a tapasztalat történelmét) felülvizsgáló, továbbíró/-alakító, a származási tények (vagy interpretációk) ellenére világlátásukban (és életformájukban) transznacionális bolhák meséléseik és utazásaik, elmozdulásaik során egy olyan érzékeny (politikai és etikai) (erő)teret nyitnak meg, ahol a megismerési vágy, a kalandozás és az úton-levés különböző formációi, a mozgás mint egzisztenciális forma, a mással, a Mássikkal való folyamatos szembekerülés, érintkezés és közösségi (szimbiotikus) lét, az alá- és fölérendeltség dinamikus viszonyai, illetve a veszély és a menekülés, a szökés, azaz a túlélés maximája, az élet igénylese tárul fel. Az egyszerre a tanmese és a pikareszk regény hagyományába is illeszkedő prózakötet az arra fogékony olvasónak segít végiggondolni, hogy a napja-

inkban egyre gyakrabban emlegetett Európa alkonyán mit jelent európainak lenni, és segít belátni, hogy a Más, illetve a Másból tapasztalatában, a különböző identitások folyamatos párbeszédében a különbségek nem korlátok, hanem „a komplexitás jelei” (Iain Chambers). Balázs Attila választott nyelvi pozíciója az embertől alacsonyabb entitásé: nála bolhák és a bolhanarráción keresztül legfőképpen állatok beszélnek (pl. az ugróegér a fogai között szöszörészik sivatagi eszperantóul, a kígyó úgy sziszeg, hogy „a szavából sem kukkot, sem mukkot nem lehet érteni”), amit időnként megszakít az utazás és a mesélésben való haladás során a fekete emberek karavánja. („Néha sok fekete ember jött velük szemben, ilyenkor félrehúzódtak. Ezek az emberek komorak voltak, s feltűnt, hogy elég sok gyereket cipelnek magukkal. Nem mosolyogtak, csak mentek, mint akik meg se akarnak állni a világ végéig.”) Ez a találó nyelvi gesztus teszi lehetővé, hogy elutasítsa egyetlen narratíva vagy autoritás (nemzet, faj, a Nyugat) az igazság reprezentálására vagy a jelentés kimerítésére tett igényét, illetve ironikusan kiforgassa a nyelv részrehajló attribútumát. Balázs Attila nem eurocentrikus bolhaközössége és a hozzá kapcsolódó állatsereglet egy függelékkel (posztmodern mesegyűjteménnyel) ellátott kisregény műfaji formájában úgy képes ironikusan, humorosan megszólalni, hogy közben teljesíti az európai (nagy)regény műfaji követelményét is, azaz lehetőséget kínál a látásmódunk megváltoztatására. A XX. századi regény látásmód-megváltoztató funkciójáról egyébként Thomka Beáta értekezik széleskörűen az indiai Nobel-díjas író, V. S. Naipaul kérdésfeltevése kapcsán a „Hozott anyag” a regényben c. izgalmas tanulmányában.

A *Szökés a bolhacirkuszból* a korábbi Balázs Attila-művek művészetfelfogásából, motívuimaiból és prózapoétikájából merítkezik, de az a heterogenitás, ami például a nyulak történelmét elbeszélő, az európai és az amerikai kontinensen átívelő *Cuniculus* nyelvi anyagát (szépirodalmi, szaknyelvi, nyelvjárási diskurzus, élőbeszéd, mindez izgalmas vizuális betétekkel, tipográfiai megoldásokkal) vagy a *Kinek Észak, kinek Dél* perspektivikusságát, polifonikusságát, széleskörű forrásanyagát (egyszerre szerb, horvát, magyar, német történetírásokat, történelemkönyveket, visszaemlékezéseket, szépirodalmi műveket épít magába) jellemezte, az az új kisregényben redukálódik. A Balázs Attila-i posztmodern mese-próza, mesés krónika, fikciós történetírás formailag és nyelvileg klasszicizálódott. Ez a klasszicizálódás azonban a posztmodern irodalomtól ódzkodó, szélesebb közönség számára is élvezhetővé teszi a kisregényt, sőt az ifjabb olvasók felé is nyit. Hiszen a mesefai kvalitásokkal rendelkező, elfogyhatatlan „Mesemondó szikla”-szerző és a társszerzőnek tekinthető illusztrátor, Igor Lazin egyszerre szórakoztató, érzékenyítő és elgondolkodtató bolha(kép)történeteiben egy gyönyörű, sárgás-zöldes könyvtárgynak köszönhetően utazhatunk.